

A Luxemburgok pénze¹

Henriket, a kicsiny Luxemburg grófját 1308-ban választották német királlyá, majd 1312-ben német-római császárrá koronázták. Henrikkel a Luxemburgi-dinasztia Közép-Európa egyik meghatározó uralkodócsaládjává vált, fia, János cseh király, unokája, (IV.) Károly pedig a cseh korona mellé a német-római császárit is megkapta. IV. Károly Prágát tette birodalmának központjává, egyháza neki köszönhetően érseki rangra emelkedett. Ugyancsak nagyszabású építkezéseket folytatott a városban. Ennek tulajdonítható, hogy Károly ma is kitüntetett szerepet tölt be a prágai és a cseh történelemben, öntudatban. A császári trónt és a cseh koronát Károly fiai, Vencel és Zsigmond is megszerezték, utóbbi pedig ötvenesztendőss magyarországi uralmának, diplomáciai tehetségének, törvényeinek, illetve a török elleni védvonal felállításának köszönhetően a magyar történelem meghatározó alakjává vált. Éppen ezért a Luxemburgi uralkodók kutatása túlmutat a nemzeti történetírás keretein, s nemzetközi konferenciák, kiállítások és eszmecserek lehetőségével kecsegtet. Már több fontos kezdeményezés is történt hasonló nemzetközi együttműködés és közös projektek megvalósítására, amelyre a tavalyi év – IV. Károly születésének 700. évfordulója – is jó alkalmat teremtett.²

A 2015-ben, Roman Zaoral szerkesztésében megjelent tanulmánykötet, noha tematikáját tekintve sokkal szélesebb időszakot ölel fel (a 14. század elejétől a 16. század második feléig), alapvetően a Luxemburgok irányította Közép-Európát vizsgálja. Ez a hangsúlyeltolódás nem véletlen, ha a szerzőgárdára pillantunk látható, hogy a prágai egyetemen tanító szerkesztő mellett többnyire cseh történészek (Antonín Kalous, Stanislav Bárta, Petr Kozák, Martina Maříkova, Zdeněk Puchinger, Pavla Slavíčková, Marek Suchý, Zdeněk Žalud) tanulmányai töltik meg a kötetet. Ettől függetlenül azonban az olvasó egy nemzetközi együttműködés keretében elkészült könyvet vehet kezébe, hiszen a kötet a prágai Károly Egyetemen 2013-ban tartott közép-európai gazdaságtörténeti konferencia előadásait tartalmazza. A cseh történészek mellett találunk írásokat szlovák (Daniela Dvořáková, Martin Štefánik), lengyel (Beata Możejko, Grzegorz Myśliwski), illetve magyar szerzőktől (Incze János, Nagy Balázs) is. Sőt a kötet első két tanulmányát Hendrik Mäkeler, az Uppsalai Egyetem

1 *Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages*. Edited by Roman Zaoral. New York, Palgrave Macmillan, 2015. 269 p. (Palgrave Studies in the History of Finance.)

2 Bayerische-Tschechische Landesausstellung „Karl IV.“ Prága-Nürnberg 2016. 10. 20.–2017. 03. 05. Hasonló kezdeményezés volt például a 2006-ban Budapesten és Luxemburgban tartott kiállítás. Vö. *Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg. 13087–1437. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. (Kiállítási katalógus.)* Szerk.: Takács Imre-Jékeli Zsombor-Papp Szilárd-Poszler Györgyi. Bp.–Luxemburg, 2006.

éremtárának őre, valamint Michael North, a németországi Greiswaldi Egyetem professzora jegyzi. A tizenöt tanulmány négy tematikus egységbe sorolódik, melyek felölelik a pénzverés, az udvartartás költségei, a városi számadások, illetve az egyház és gazdaság kérdéskörét. A tanulmányok közül – megkésve, de csatlakozva IV. Károly születési évfordulójához – a Luxemburgi-családdal kapcsolatos írásokat ismertetem röviden, melyeken keresztül jól megismerhető a teljes kötet tematikája, struktúrája és módszertana is.

A kötet első tanulmányában Hendrik Mäkeler a Német-római Birodalom 14. századi monetáris politikáját, a császárok pénzverési monopóliumának kérdését vizsgálja. A birodalmi arany- és ezüstpénzverés legfontosabb szabályozása IV. Károly nevéhez fűződik. Magát az aranypénzverést IV. (Bajor) Lajos vezette be a birodalom területén, de például Frankfurt, Lübeck, illetve Speyer városok, valamint Köln és Trier választófejedelemségek már szintén rendelkeztek aranypénzverési kiváltsággal akkor, amikor IV. Károly az 1356. évi német Aranybullában szabályozta a pénzverés monopóliumának kérdését. Károly korábban maga is veretett aranypénzeket, mind a cseh korona országaiban, mind a birodalom területén. Előbbi a könnyebb forint, míg utóbbi a nehezebb *écu d'or* volt. Az 1365–1369 között a császári kancellárián is dolgozó jegyző, Johannes von Gelnhäusen által összeállított *Collectarius perpetuarum formarum* szerint Károly kétféle – egy nehezebb és egy könnyebb – aranypénzt akart meghonosítani a birodalomban. Az uralkodó már az 1355. évi nürnbergi birodalmi gyűlésen is igyekezett az aranypénz verését császári hatáskörbe vonni, ám az egy évvel később kiadott német Aranybulla csupán annyit mondott ki, hogy a császárnak a saját földjén joga van aranypénzt veretni. Az azonban, hogy ez a „saját föld” csak Csehországot jelenti vagy az egész birodalmat, nem derül ki az Aranybullából. Károlynak végül nem sikerült megvalósítania a kívánt ellenőrzést az aranypénzverés fellett, ezt a hiányosságot igyekezett, ha nem is ellensúlyozni, de tompítani az ezüstpénz-kibocsátás központi szabályozásával.

A kötet második, az udvar finanszírozását tárgyaló tematikus fejezete főleg a Luxemburgokra összpontosít. Zdeněk Žalud, České Budějovice egyetemének oktatója tanulmányában Luxemburgi János cseh király pénzügyeit vette górcső alá. Sok kortárs és az utókor szemében János eltékozolta a vagyont, és rengeteg kölcsön felvételére szorult. A szerző azonban rámutatott, hogy a király már elődeitől is hatalmas adósságot örökölt, amikor trónra lépett. Žalud sorra veszi János király rendes és rendkívüli jövedelmeit, melyek között fontos bevételi forrásnak számítottak a különféle hitelek. Ennek bemutatására a szerző a prozopográfia módszerét hívta segítségül: alaposabb vizsgálat alá vette az uralkodó négy legfontosabb hitelezőjét. A király részére kölcsönököt nyújtó személyek köre változatos. Egyikük: Frenzlín Jakobi prágai polgár volt, aki korán nemesi hivatalokat is betöltött (például prágai várnagy, alkamarás). Frenzlín később maga is nemességet szerzett, birtokokat kapott, s már cseh nemesként vett részt János király hadjárataiban. Hitelezői tevékenysége a Luxemburgi-dinasztia más tagjaira is kiterjedt, üzletfelei közé tartozott Balduin trieri érsek – a király nagybátyja –, illetve Henrik alsó-bajorországi herceg, János király veje is. Testvérei szintén üzleti tevékenységet folytattak. A második vizsgált személy egy cseh arisztokratacsalád sarja, Peter Rosenberk. Katonai és pénzügyi támogatásáért cserébe az uralkodó különböző birtokokat, uradalmakat kötött le számára, sőt a főkamarrássá kinevezett Rosenberk részt kapott a Kutná Hora-i ezüstbánya urburájából, illetve a különböző adókból és egyéb jövedelmekből is. Vele ellentétben, Gisco de Reste boroszlói polgárcsaládban született. Kölcsönei nemcsak János, hanem a cseh korona számára is jelentős haszonnal szolgáltak, az általa folyósított összegek segítettek ugyanis a királyt, hogy megszerezze Sziléziát. A kölcsönök ellenértékéért zálogokat, szolgálatait jutalmaként pedig hivatalokat is kapott Jánostól. A negyedik hitele-

ző Arlani Arnold luxemburgi lovag és középnemes volt. János később Luxemburg senéchal-jává és tanácsadójává is megtette Arnoldot, aki jelentős mennyiségű kölcsönt folyósított az uralkodónak. 1343-ban már régensként irányította Luxemburg grófságát, János király halála után azonban fia, Károly, illetve nagybátyja, Balduin érsek kisémmizték őt és örökösait. János királynak nemcsak hogy sikerült törlesztenie az elődei által felhalmozott jelentős adósságot, hanem a kedvező kölcsönök új területek – Szilézia – megszerzésében is segítettek. A hitelezőit pedig a király a zálogbirtokok mellett különféle hivatalokhoz is hozzásegítette.

A hitelezés és kölcsönök kérdéskörénél maradvá, a magyar szakirodalomban Deér József 1936-ban megjelent, *Zsigmond király honvédelmi politikája* című monográfiája óta a Luxemburgi uralkodó birtokzálogosításai és e jelenség politikai szerepe jól ismert. Jelen kötetben a Közép-európai Egyetem (CEU) doktorandusza, Incze János foglalta össze a Zsigmond király magyarországi zálogosításaival kapcsolatos újabb kutatási eredményeket, kategorizálva és elemezve a kölcsönöket és zálogokat. A tanulmánykötet azonban nemcsak a magyar középkorászok számára ismert magyarországi jelenséget vizsgálja, hanem Incze dolgozatának mintegy párjaként megtaláljuk benne Stanislav Bárta, a brnói Masaryk Egyetem oktatójának írását, amely Zsigmond csehországi zálogpolitikájára fókuszál. A két szerző különböző oldalról közelítette meg a kérdést: míg Incze a zálogosítás jogi dimenzióit helyezte a középpontba, Bárta inkább gazdaságtörténeti szempontból vizsgálta meg azt, a kölcsönadott összegekre, a zálogbirtokok értékére, illetve a pénznemekre helyezte a hangsúlyt. A két tanulmány alapján szembetűnőek a hasonlóságok. Jelesül a zálogbirtokokot Zsigmond mindkét országban felhasználta a katonai politikájában: nemcsak a katonái érdemeit jutalmazta zálogbirtokokkal, hanem zsoldosok felfogadásakor is sok esetben zálogbirtokok képezték a fizetséget. Zsigmond csehországi zálogosításaival összesen 130 teljes szövegű – eredeti, illetve másolatban fennmaradt – oklevél foglalkozik. A Cseh Királyságban az uralkodó főként egyházi birtokok elzálogosításával jutalmazta, illetve fizette katonáit és hívet. Ennek két nagyobb hulláma volt, melyek politikatörténeti eseményekkel magyarázhatóak. Az egyik az 1420 és 1422 közötti időszak, amikor a husziták elleni hadjáratának költségeit kellett utólagosan kifizetnie, míg a másik az 1436. év vége, amikor a zálogbirtokok szolgálták hívei lojalitásának megerősítését, illetve ellenségei támogatásának megnyerését. A birtok bevétele és a zálogösszeg esetileg változott, ám míg a magyarországi zálogosításoknál többnyire az uralkodó számára kedvező feltételekkel születtek meg az efféle egyezségek, addig a csehországi zálogosítások a hitelezőknek kedveztek.

Zsigmond király és császár második felesége, Cillei Borbála gazdasági, pénzügyi és politikai szerepével Daniela Dvořáková foglalkozott. A szerző avatott ismerője a Zsigmond-kor történetének, a Stiborici Stiborról szóló *A lovag és királya* című monográfiája magyar nyelven is megjelent. Dvořáková jelen tanulmányában Borbála királyné birtokszerzését, illetve az adószedésben, valamint férje zálogosítási politikájában betöltött szerepét vizsgálta. A szerző bemutatja a konfliktusokat és kiegyezéseket a királyi pár között, amelyek mögött politikai, diplomáciai okok is húzódtak. 1419-ben például az okozott konfliktust a férj és feleség között, hogy Borbála Zsigmondtól eltérő politikát folytatott, a király által elrendelt, Velence elleni zárlattal mit sem törődve kereskedett a köztársasággal. Az ellentét miatt elvesztett birtokokat és bevételi forrásokat azonban 1424-ben visszakapta a királyné, aki ettől kezdve a háttérben maradvá, férjét támogatva szólta bele a királyság politikai és gazdasági kérdéseibe. Bár Zsigmond maga is kiváló diplomáciai érzékkel rendelkezett, felesége ebben is hatással volt királyi férjére, Dvořáková szerint ugyanis Borbála is nagy szerepet játszott abban, hogy Zsigmond támogatta Vitautas litván nagyfejedelem királlyá koronázását. Gazdasági tevékenysége is jelentős volt, nemcsak a magyar bányavárosokat, hanem például

Frankfurt város adóját is megkapta férjétől. Vagyonát és bevételeit erélyesen védte mind a husziták ellen, mind a tartozások és az adók behajtása során, ezeket sok esetben akkor is sikerült beszednie, amikor férje kudarcot vallott. Borbála korának egyik legerősebb és legbefolyásosabb nője volt. Zsigmond halálakor 31 váruradalmat birtokolt, amivel – rövid ideig – az új királynál is gazdagabbnak számított.

A tanulmánykötet egyaránt foglalkozik a királyi udvarok, a városok és az egyházi intézmények számadásaival is. Ezek közül talán a legunikálisabbak a Szent Vitus-székesegyház építése során készült számadások. 1341-ben Luxemburgi János király, hogy méltó sír- emlékeket állítsanak Szent Vencelnek és Szent Adalbertnek, illetve hogy egy új templomot építsenek, a cseh ezüstművészet urburájának tizedét a prágai káptalannak adományozta. Az építkezést János fia, IV. Károly is jelentősen támogatta, a *Series ducum et regum* című krónika szerzője pedig egyenesen azt állította, hogy a templom a császár költségére épült. A város és az épülő templom tekintélyét tovább emelte a prágai püspökség érseki rangra emelése. Az első érsek, Pardubicei Ernő mindent megtett a katedrális építésének finanszírozása érdekében, a káptalan ugyancsak kivette a részét a költségekből, míg a prágai egyházmegye papjai bűnbocsánatot adtak az építkezésre adományozó világiaknak. János király és IV. Károly mellett a család más tagjai is tettek különféle adományokat a katedrális számára, IV. Vencel védőszentje sírjának ékesítését, míg Jodok morva őrgróf három oltár építését támogatta. Az 1372–1378-ból fennmaradt számadásokból azt is megtudjuk, mire fordították a befolyó összegeket. Az építésetörténet szempontjából kiemelkedő jelentőségű forrást Marek Suchý, a prágai káptalan könyvtárának és levéltárának munkatársa vizsgálta. A forrás heti számadásokat tartalmaz. Előbb az építkezés vezetői (például az építész, a kőművesmester), majd az ácsok, kovácsok, kőművesek, kőfaragók és fuvarosok bérei, végül pedig az építőanyag, eszközökre, illetve az idénymunkások fizetésére fordított összegek szerepelnek. Az építkezést irányító és a számadást vezető kanonokok már nem heti bért, hanem féléves fizetést kaptak munkájukért. A munkások többsége kevesebb fizetséget kapott télen, mint nyáron, „köszönhetően” a nyári munkaórák nagyobb számának. Emellett egyéb juttatásokban, bónuszokban is részesülhettek, illetve a fontosabb mesterségek vezetői ruhákra, fűtőanyagra, sörre is kaptak pénzt. A forrás szórványosan – a fuvarosoknak, valamint a kereskedőknek fizetett összegek révén – tájékoztat az építőanyagok minőségéről és a felhasznált homokkő származási helyéről is. A számadás tehát nemcsak a Luxemburgi királyok és császárok által támogatott építkezés folyamatát világítja meg, hanem egyaránt segít megismerni egy középkori mesterember, vagy akár egy fuvarozással foglalkozó paraszt munkáját és bérezését.

A Roman Zaoral által szerkesztett kötet különféle szempontok szerint, leginkább az uralkodókra – különösen a Luxemburgokra –, illetve a számadáskönyvekre összpontosítva mutatja be a késő középkori közép-európai gazdaságtörténetet, angol nyelven. A szerzőgárda összetételének köszönhetően a munka különösen a cseh középkorkutatás jelenlegi eredményeinek megismerésére kínál kiváló lehetőséget. Akad azonban néhány bosszantó hiba és következetlenség a kötetben: az azonos pénznemek, illetve földrajzi és személynevek a tanulmányokban különböző alakokban szerepelnek, s ez a következetlen név- és fogalomhasználat megnehezíti az olvasó dolgát a tanulmányok közötti összefüggések felismerésében. Az I. Károly magyar királyra I. Róbertként való hivatkozás például különösen zavaró és határozottan pontatlan. A földrajzi nevek esetében ugyancsak a szerzőkre bízta, hogy a mai szláv vagy pedig esetleg a középkori német alakot használják (például Wrocław – Breslau, Bratislava – Pressburg stb.), bár többnyire az első említéskor mindkét alakot feltüntetik, ezt követően azonban esetleges a használatuk. A helynévmutató persze segít, de szerencsésebb lett volna egységes név- és fogalomhasználatra törekedni. Szintén

rejtélyes, hogy mi célt szolgál a kötet végére bekötött tizenöt üres oldal. Mindenesetre a kötet célkitűzéseinek eleget téve világnyelven mutatja be a különféle közép-európai nemzeti történetírások eredményeit és észrevételeit, segítve azok beillesztését a nemzetközi gazdaságtörténeti kutatásokba.

Kádas István*

---

* A szerző az MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport munkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., kadas.istvan@btk.mta.hu).

Szent Márton és Magyarország¹

2016 mozgalmas év volt a hagiográfiával foglalkozó kutatók számára, mivel a Pannóniából származó tours-i püspök, Szent Márton születésének 1700. évfordulójára számos tudományos eseményt szerveztek, tematikus folyóiratszámot, kötetet szerkesztettek, és megannyi új kutatási eredmény is napvilágot látott. A nagyszabású eseménysorozat egyik nyitó állomása természetszerűleg a szent szülőhelye, Szombathely volt, ahol 2015. április 16–17-én Tóth Ferenc és Zágorhidi Czigány Balázs *Via Sancti Martini. Szent Márton útja térben és időben* címmel nemzetközi konferenciát szervezett. Az itt elhangzott előadásokat a szervezőpáros tanulmánykötetté formálta, amely 2016 végén jelent meg; ezzel a konferencia és a kötet mintegy keretbe foglalta az emlékévet.

A kötet Szent Márton kultuszának – mind a tematikát, mind a történeti korszakokat tekintve – igen széles spektrumát vizsgálja. A vallás- és kultusztörténeti tanulmányok mellett a szerzők nagy hangsúlyt fektettek a zarándoklatok vizsgálatára. Ez azzal magyarázható, hogy egyrészt maga Szent Márton is beutazta Európát, másrészt a kultusza is, úgymond, bejárta a kontinens egészét. A vizsgált korszakokat tekintve pedig a pannóniai szent kultuszáról az ókortól egészen a 20. századig olvashatók tanulmányok, összesen tizenkilenc. Ebben az írásban főként a közép- és kora újkorral foglalkozó tanulmányokra koncentrálok.

Kronológiailag Sághy Marianne írása az első, aki a Sulpicius Severus által összeállított Szent Márton-életrajzot vizsgálta, különösen abból a szempontból, hogy a bibliai modellek mennyire érvényesülnek benne. Rávilágított arra, hogy Márton legendáját Sulpicius Severus egyrészt próféta modell alapján alkotta meg, a tours-i püspököt „új Illésként” mutatva be, másrészt Márton a sátán megtagadásával és ördögűzésével *alter Christussá* válik. Bruno Judic Venantius Fortunatus „mártoni útját” vizsgálta, zarándoklatának indítékait és vallásos érzelmeit tárta fel. Venantius Fortunatus itáliai származású költő Galliában tevékenykedett, ahol Tours-i Szent Gergely kérésére megírta *Szent Márton életét*. Ennek befejező részében elképzelte könyve utóéletét, amint eljut szülőhazájába.

Tóth Endre tanulmányában a honfoglalás előtti szentkultuszok továbbélését, ezen belül a Márton-kultusz lehetséges kontinuitását elemezte a Kárpát-medencében. Véleménye szerint a sabariaiak Nagy Károlytól értesülhettek először Szent Márton ottani születéséről, Pannonhalma a *Mons Sacer* jelzõt pedig egy korábbi, kereszténység előtti szent helyről kaphatta. Kiss Gábor hasonló eredményre jutott, mint Tóth Endre: vizsgálatai alapján egyértelművé válik, hogy Nagy Károly hozhatta el Szent Márton kultuszát Sabariába. Ennek

1 *Via Sancti Martini. Szent Márton útja térben és időben*. Szerk.: Tóth Ferenc–Zágorhidi Czigány Balázs. Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016. 376 p.

alátámasztására összevetette a Szent Márton születése helyén épült templom keletkezési körülményeit a szent neveltetési helyén, a Paviához közeli San Martino Siccomarióban található templommal, amelyet szintén meglátogatott Nagy Károly. A két templom és hely közötti számos hasonlóság arra utal, hogy Nagy Károly paviai élményei hatására Sabariában kereste Szent Márton szülőházát, ám ezt a helyiek nem ismerték, így végül a király találta meg.

Kosztka László posztumusz megjelent írásában arról értekezett, hogy miként vált Szent Márton Pannonhalma és Magyarország védelmezőjévé. Tanulmányában amellett érvelt, hogy Szent Márton a királyok védőszentje volt. Ennek hatására elvetette azt az elméletet, amely szerint a védőszentválasztásra a mainzi érsekség volt hatással, mivel szerinte a patrocínium kiválasztása Géza fejedelem programnyilatkozata lehetett a keresztény királyi cím megszerzésére. Zágorhidi Czigány Balázs a középkori Vas vármegye patrocíniumait gyűjtötte össze: eszerint a megyében tizennégy biztosan a középkorra datálható Szent Márton-templom volt. Ezek közül a szerző három egyház (Rábaszentmárton, Hegyházszentmárton és Nádasd) alapításának körülményét részletesebben is vizsgálta.

Szilágyi Magdolna a Nyugat-Dunántúl középkori úthálózatát és városait tanulmányozta. A Nyugat-Dunántúl vidékét a gyér népsűrűség miatt elsősorban távolsági közlekedésre alkalmas utak hálózták be, meglepő módon azonban ezek nem a korábbi római előzményekre épültek, az antik utak általában csak birtokhatárként őrződtek meg. Véleménye szerint – Kubinyi András kutatásait alapul véve – a középkori Nyugat-Magyarországon egyedül Sopron felelt meg a város kritériumainak, ám Szombathely kiemelkedő regionális központnak tekinthető. A külföldre vezető utak mellett a sóhordó utak számítottak különösen jelentősnek a korszakban.

A Szent Márton életének legfontosabb helyszínét jelentő Tours kapcsán több írás is foglalkozik a tanulmánykötetben Szent Márton kultuszának francia vonatkozásaival. Csernus Sándor az 1457. évi tours-i magyar követjárás dokumentumait vizsgálta. Bár a magyar delegációt Tours-ban fogadták, arra nézve nincsen adatunk, hogy a tárgyalások során hivatkoztak volna Szent Mártonra mint a Magyar Királyság és a város közötti legnyilvánvalóbb kötelékre. A találkozó célja házassági kapcsolat létrehozása volt, ám V. László hirtelen halála miatt ez nem valósulhatott meg. Csernus áttekintette a látogatás különböző aspektusait és a korábbi francia–magyar kapcsolatokat is. Seláf Levente Szent Márton ifjúkorának késő középkori francia legendákban fellelhető leírásait kutatta. Tanulmányában annak járt utána, vajon a francia szerzők mennyit tudhattak Magyarországról, illetve szerepel-e Szent Márton francia legendáiban a szent pannóniai származása. Megállapításai szerint – bár említették Márton születési helyét – a francia szerzők nem voltak tisztában sem Pannónia, sem Savoria nevével és helyével, Márton magyar királyi eredetének legendája mindössze marginális kultuszelemként jelenik meg e forrásokban. Gausz Ildikó a szent kultuszának alakulását mutatta be a kora újkori vallásháborúk idején. A háborúk során Szent Márton ereklyéit elpusztították, s az ezt követően újra feléledő tisztelet ellenére sem bizonyult kultusza hosszú életűnek, mivel a szentkultuszok a tridenti zsinat után általánosan hanyatlásnak indultak, s ez Szent Márton esetében sem alakult másként.

Tóth Gergely a pannonhalmi apátság 18. századi útleírásokból és történelmi művekből kirajzolódó szerepét tárta fel. A kora újkori történetírók mindenekelőtt az apátság kiváltságlevelét vizsgálták. Bél Mátyás azonban nem csupán magáról az apátságról emlékezett meg, hanem az ahhoz fűződő hiedelmekről is. A Pannonhalmát személyesen is felkereső Bél forrásait a korábbi művek mellett Sajghó Benedek főapát elbeszélései jelentették. Témáját tekintve hasonló Tóth Ferenc írása is, amely a szombathelyi Szent Márton-kultusz a kora újkori és újkori utazók szemével mutatja be. A külhoni utazók a leírásaikban nemcsak

a helyi hagyományokra utaltak, hanem a forrásaik elemzésével a tradíciók változásait is nyomon lehet követni, elsősorban Szent Márton szülőhelye kapcsán.

A tematikailag és kronológjailag sokszínű tanulmányokból álló kötet nem csupán a kutatók számára szolgálhat tanulsággal, de az érdeklődők is haszonnal forgathatják. A gazdag illusztráció és a térképek növelik a könyv értékét. A kötet segít a Márton-kultusz útjának nyomon követésében, és bemutatja, hogy az korokon átívelve miként, milyen tényezők hatására alakult, hogyan változott.

Uhrin Dorottya*

---

* A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza.

A kun (kumán, kipcsák, polovec) nép története már csak földrajzi okokból is számos ország kutatóit foglalkoztatja. Mindenre kiterjedő monografikus jellegű szintézis azonban még nem készült, hiszen az Istvtől az Al-Duna vidékéig, az észak-eurázsiai erdős sztyeppétől a Kaukázusig és Horezm (Hvárezm) határvidékéig nomadizáló törzsszövetség(ek) több évszázadot felölelő történetének áttekintése igen komoly kutatómunkát igényel. E török nyelvű népesség históriáját, illetve régészeti, nyelvészeti és antropológiai nyomait eddig elsősorban egy adott régió történelme szempontjából vizsgálták. Magyarországon is szinte kizárólag a 13. századi és az azt követő kun–magyar kapcsolatok – a kunok térítése és a kun betelepülés – kérdései kapcsán kerültek a vizsgálat középpontjába. A hiányzó összefoglalást pótolja jelen kötet, egyelőre Kelet-Európára koncentrálván.

Kovács Szilvia a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Középkori Egyetemes Történeti Tanszéke, valamint a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott szegedi Turkológiai Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa. Fő kutatási területe az eurázsiai sztyeppe középkori története, azon belül is elsősorban a kunok históriája. Korábbi magyar és angol nyelvű publikációinak többsége is e témakör egyes kérdéseit járja körül, és a szerző ebben a tárgykörben védte meg doktori értekezését 2012-ben. Disszertációja szolgált a most ismertető monográfia alapjául, mely a *Magyar Őstörténeti Könyvtár* sorozat 29. köteteként látott napvilágot.

A szerző alapvetően eseménytörténeti áttekintőnek szánja munkáját, jelezve azonban, hogy a kunoknak a Grúz Királyságban, a Horezmi Birodalomban, illetve a mameluk Egyiptomban betöltött szerepe további kutatásokat igényel. A monográfia jól átgondolt elvek szerint négy fő részre tagolódik. Az első főfejezet a kunok eredetével és a forrásokban megjelenő elnevezéseivel foglalkozik, a második a Russzal, a harmadik a Balkán-félszigettel, az utolsó pedig a Magyar Királysággal való politikai, hadi és diplomáciai jellegű kapcsolatokat összegzi több alfejezetre tagolva. A legnagyobb terjedelmű rész *A kunok és a Rusz* című fejezet, tekintve hogy geopolitikai okokból a kunok kapcsolata a Russzal volt legintenzívebb. A következő két főfejezettől eltérően azonban ennek a résznek a végén nem kapott helyet összegzés, holott pontosan ezen egység terjedelme és komplexitása miatt indokolt lett volna egy rövid összefoglaló beillesztése a fejezet lezárásaként. Időbeli határok tekintetében a szerző értelemszerűen a kunok forrásokban való első felbukkanását tekinti kezdőpontnak, végpontnak pedig a mongol hódítást, az 1230-as éveket adja meg. Nem tér ki a szomszédos hatalmak területére betelepülők és a mongol uralmat elfogadók további

1 Kovács Szilvia: *A kunok története a mongol hódításig*. Bp., Balassi Kiadó, 2014. 324 p. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 29.)

sorsára, ami teljességgel elfogadható, hiszen az jelentősen túlmutatna a már így is nagy ívű munka terjedelmén.

A könyv rendezőelvéből fakadóan nem került bele társadalomtörténeti, vallástörténeti és régészeti összefoglaló sem. A kunok társadalmára vonatkozó ismeretek összefoglalását a záró *Általános megjegyzések* című fejezetben találjuk, míg a vallási kérdések a kunok közti térítés kapcsán a negyedik főfejezet végén (*A kunok és a keresztény térítés*) kapnak helyet. A munka a kunok eredeti vallásának, „pogányságának” bemutatására nem tér ki (ennek oka talán az, hogy az erre vonatkozó ismeretek meglehetősen hiányosak, és szinte csak feltételezéseken és analógiákon alapulnak). A régészet ismeretanyaga ezzel szemben nem koncentráltan, külön alfejezetben kapott helyet, hanem praktikus módon a szerző ott hivatkozik az archeológia eredményeire, ahol ezt a szöveg éppen megkívánja.

Kovács Szilvia témaismerete alapos, nemcsak a korszak írott forrásait, hanem a kérdést csak marginálisan érintő szakmunkákat is figyelembe veszi. Ezt mutatja a rendkívül széles körű irodalomjegyzék is, bár a forrásokat talán célszerű lett volna elkülöníteni a szekunder irodalomtól. A szerző alaposágának köszönhetően szinte teljes körűnek nevezhető a szakirodalom feldolgozása. A felhasznált irodalomra a főszövegben hivatkozik, a lábjegyzetek kiegészítő magyarázatok, és további információk közlésére szolgálnak: például egy-egy történetíró röviden összefoglalt életrajza, nyelvészeti adatok vagy forrásrészletek szerepelnek itt – általában példás módon. Kovács a főszövegbe forrásrészleteket csak akkor emel be, mikor az igazán indokolt. Ugyanakkor a Bevezetésben lefektetett elvekkel szemben nem mindig sikerül a lábjegyzetek számát keresztutalásokkal csökkenteni. Többször előfordul, hogy ugyanaz a forrásrészlet pár oldallal később egy másik jegyzetben ismét felbukkan. A megértést és tájékozódást a főszövegben szereplő táblázatok és néhány illusztráció, illetve a mellékletek hat térképe is segíti.

A kunok nevei és eredete című részre jellemző, hogy a szerző legtöbb esetben nem foglal állást, pusztán bemutatja és összefoglalja a historiográfiában jelen lévő vitás kérdéseket, teóriákat (ez alól kivételt képez a kunok és a kelet-ázsiai q̄n nép kapcsolatának elvetése). Ettől eltérően a kunok egyes régiókkal való összeköttetéseinek bemutatásakor többször túllép az eseménytörténeti áttekintésen: sok vitás kérdést, főként datálási, kronológiai problémákat meggyőző módon tisztáz, illetve olyan összefüggéseket fedez fel és új hipotéziseket fogalmaz meg, melyekhez a regionális jellegű túlmutató látásmódra van szükség. Sok egyéb mellett ilyen például a kunok által belakott terület nagyságának meghatározása; a különböző forrásokban felbukkanó kun vezérek egymással való azonosítása (Bonyak – Maniak – Monoch); a kunok szerepének hangsúlyozása a lebunioni ütközetben (1091) és ezáltal a Bizánci Birodalom megmentésében; illetve az e hadjátról hazatérő kunok és a Magyar Királyságba indított két portya közötti kapcsolat kimutatása és mindkettő 1091-re datálása. Több, a kutatásban máig élő téves elképzelés cáfolatát olvashatjuk, így például azét, mely szerint a kunok hódító céllal támadtak a Rusz déli, termékeny területeire. A szerző a forrásokat részletesen elemezve bizonyítja, hogy valójában a kunok célja a zsákmányszerző hadjáratok során olyan termények megszerzése volt, melyeket nomád életmódjuk folytán nem tudtak megfelelő mennyiségben maguk számára előállítani. Összességében a mű nem pusztán szintézisszerűen bemutatja a kunok történelmét, hanem számos ponton új eredménnyel gazdagítja az eddigi szakirodalom alapján kialakult ismereteinket.

Kovács Szilvia munkája egyértelműen hiánypótló, nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi történettudomány számára is. Kíváncsú, hogy több világnyelven, elsősorban angolul és oroszul is hozzáférhető legyen. Remélhetőleg a szerző kutatásai folytatódnak az általa

kijelölt úton, a kunok kaukázusi, belső-ázsiai és egyiptomi szerepének vizsgálatával, illetve a több tanulmányában is érintett alánok (jászok) középkori történetének hasonló összefoglalójával, mivel ezek a kérdéskörök még résztemáik tekintetében sem igazán ismertek.

Péderi Tamás*

---

* A szerző a PTE BTK TTI Közép- és Korajkori Történeti Tanszékének doktorandusza.